

ความหลากหลายพันธุ์พืช ไร่หมุนเวียนและผู้หญิง ความเป็นหนึ่งที่สืบทอดความคงอยู่ของความหลากหลายพันธุ์พืช

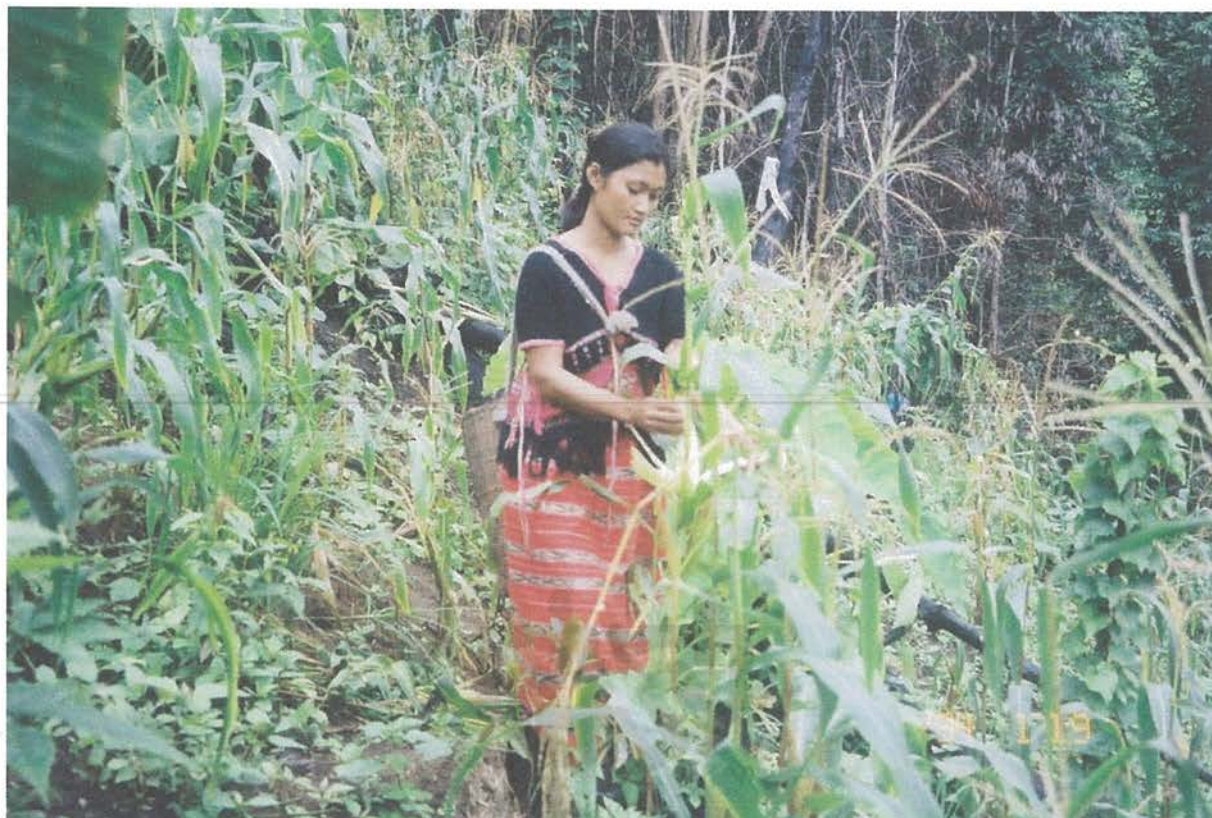
เกริ่นนำ

ไร่หมุนเวียนเป็นวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตของชาวกะเหรี่ยง ระบบนี้ได้ปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขของภูมิภาคเชื่อมโยงระบบปากกับระบบเกษตรอย่างสมบูรณ์ เป็นการผลิตที่คำนึงถึงความเปราะบางของระบบนิเวศโดยไม่มีการพลิกดินและพรวนไถหน้าดิน ไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ แต่ใช้การลิดกิ่งลงมาไม่ใช้สารเคมีเพราะเป็นกระบวนการฟื้นตัวตามกระบวนการตามธรรมชาติ ในไร่หมุนเวียน ได้มีการศึกษาได้พบว่า ไร่หมุนเวียนยังเป็นระบบการผลิตที่เก็บรักษาความหลากหลายทางพันธุกรรมและพันธุ์พืชมากมาย ตัวอย่าง ชาวไร่จะมีพันธุ์ข้าวพื้นบ้านไม่น้อยกว่าสามสิบสายพันธุ์และพันธุ์พืชผักต่างๆกว่าสองร้อยสายพันธุ์ที่เดียวที่ทำการเพาะปลูกกันในไร่หมุนเวียน

หากพูดถึงผู้หญิงกับไร่หมุนเวียนถือได้ว่าผู้หญิงมีความผูกพันกับไร่หมุนเวียนมากกว่าผู้ชายเพราะสามารถพูดได้ว่าเวลาส่วนใหญ่ผู้หญิงจะอยู่กับไร่ตลอดเวลา ตั้งแต่เริ่มปลูกพืชพันธุ์ลงในไร่จนถึงเก็บเกี่ยวผลผลิตออกมา กระบวนการดูแลรักษาโดยเฉพาะกระบวนการถอนหญ้ากำจัดวัชพืชซึ่งเริ่มราวเดือนมิถุนายนจนถึงเดือนกันยายน ผู้หญิงจะฝังตัวอยู่กับการทำงานถอนหญ้าในไร่ตลอดเวลา การที่ผู้หญิงมีบทบาทต่อไร่

เช่นนี้ ผู้หญิงจึงเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในการดูแลจัดการไร่มุมนเวียนเป็นอย่างดี ซึ่งอาจเชี่ยวชาญยิ่งกว่าผู้ชาย จึงสามารถพูดได้ว่า เจ้าของไร่มุมนเวียนตัวจริงคือผู้หญิงนั่นเอง นอกจากนั้นเนื่องจากผู้หญิงเกี่ยวพันกับพันธุ์พืชในไร่มุมนเวียนตั้งแต่การ คัดเลือกพันธุ์พืช กระบวนการเก็บรักษาสายพันธุ์พืชชนิด

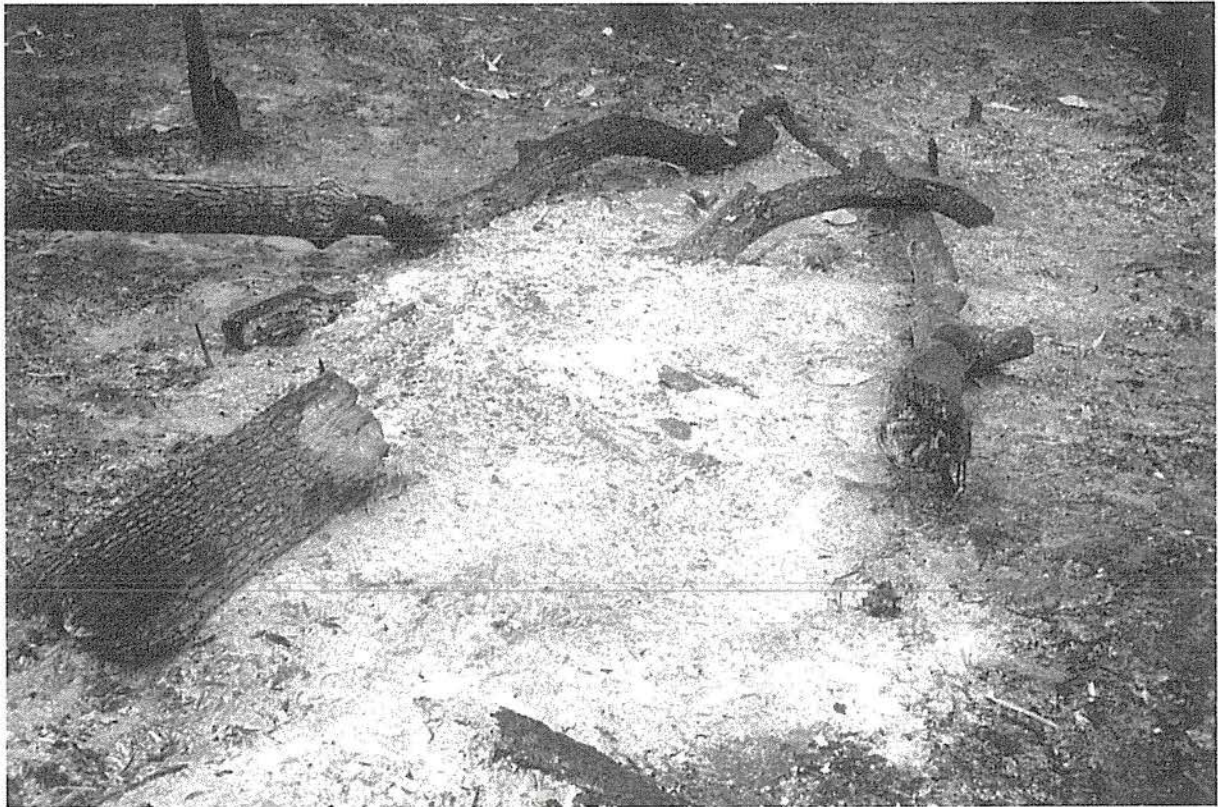

ต่างๆไปจนถึงการลงมือปลูกใหม่โดยล้วนเป็นบทบาทของผู้หญิงตลอดทั้งกระบวนการ จึงได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบ เป็นคนที่ช่วยดูแลปกป้องเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชให้คงอยู่ต่อไป ขณะที่ไร่มุมนเวียนเป็นแหล่งปลูกและเก็บรักษาพันธุ์พืชที่มีความหลากหลายสูงมากจนพูดได้ว่า “ไร่มุมนเวียนเป็นมารดาแห่งพันธุ์พืช ส่วนผู้หญิงนั้นเป็นมารดาของไร่มุมนเวียน”

พื้นที่เก็บรักษาพันธุ์พืชต่างๆส่วนหนึ่งจะอยู่ในห้องครัวเพื่อให้มีความอุ่นตลอดเวลาทั้งนี้เพื่อป้องกันแมลงต่างๆที่จะมารังควาญเมล็ดพันธุ์เหล่านั้นเพราะฉะนั้นห้องครัวของคนกะเหรี่ยงได้ถูกออกแบบให้เหมาะสมกับการเก็บรักษาพันธุ์พืชโดยอาศัยไอน้ำและความชื้นที่ร้อนระอุออกมาเป็นความชื้นที่ผ่านชั้นต่างๆที่อยู่เหนือเตาไฟจะถูกออกแบบให้เป็นที่สำหรับสิ่งไฟโดยความชื้นที่ร้อนระอุออกมาเป็นความชื้นที่ผ่านชั้นต่างๆที่อยู่เหนือเตาไฟพอมองเข้าไปจะเห็นความหลากหลายของพันธุ์พืชลูกวางและแขวนตามแนวต่างระดับของชั้นแนวนั้นๆที่แบ่งออกมาเป็นชั้นๆเหนือเตาไฟ

ผู้หญิงกะเหรี่ยงนอกจากเป็นผู้ดูแลรักษาเมล็ดพันธุ์พืชแล้วยังเป็นผู้ที่มีภูมิรู้และเชี่ยวชาญในการจัดการกระบวนการปลูกพืชในไร่หมุนเวียนเพราะผู้หญิงรู้ว่าพันธุ์พืชประเภทไหนชอบดินแบบไหนที่สามารถเจริญเติบโตได้ดี ในลักษณะของดินเป็นอย่างไรและพื้นที่ตรงไหนที่เหมาะสมสอดคล้องกับพันธุ์พืชชนิดนั้นๆ เช่น *ห่อไข่ เบลอะ* (ดินที่จอมปลวก) ดินประเภทนี้เหมาะสำหรับปลูกพืชชนิดที่เป็นหัว ต่างๆ เช่น หัวมันต่างๆ และพริกต่างๆ เป็นต้น *ห่อ ไข่ อุ ลอ คู* (บริเวณที่มีตอไม้หรือเศษพืชฝังตัวอยู่ในดิน ถึงเวลาเผาไร่ไฟจะไหม้ตอไม้และเศษพืชลงไปใ้ในเนื้อดิน) บริเวณนี้ดินจะนุ่มเหมาะสำหรับปลูก หัวเผือกประเภทต่างๆ *ห่อ ไข่ จื่อ ยู* (บริเวณพื้นที่ที่มีการเก็บเศษไม้ท่อนไม้มากองรวมแล้วเผาก็จะมีกองขี้เถ้าเยอะ) เหมาะสำหรับปลูกพริกและมะเขือ เป็นต้น

ส่วนท่อโช้ ชู (ดินดำ) เหมาะสำหรับปลูกพืชทุกชนิด ท่อ โช้ ที นี ที (ดินรินน้ำ) เหมาะสำหรับปลูกต้นอ้อย นอกจากการจำแนกลักษณะต่างๆของดินแล้วยังมีการแบ่งพันธุ์พืชในไร่หมุนเวียนตามลักษณะการปลูกด้วย เช่น พืชที่ปลูกจะปลูกตามรั้วจะเป็นพืชที่มีเถาเลื้อย เช่น ฟักทอง มันแกว น้ำเต้า เป็นต้น พืชที่ใช้เมล็ดพันธุ์คลุกกับเมล็ดพันธุ์ข้าวแล้วหยอดลงดิน คือ แตงไร่ ถั่วชนิดต่างๆ มะขวย (ซิโพเด)และพืชพันธุ์อื่นๆอีกมากมาย ส่วนพืชประเภทกระเพาแดง (ห่อวอ) ดอกเหลือง ดอกแดง จะมีการมัดติดปลายด้ามเสียมเวลาฉาบหลุมเพราะเกิดการเวลากระแทกลงดินสั่นสะเทือนทำให้เมล็ดหล่นปลิวไปทั่วไร่และสามารถงอกขึ้นทั่วท้องไร่ ส่วนพืชประเภทข้าวโพด ข้าวฟ่าง ข้าวตอก ฟักทอง พืชจำพวกนี้ผู้หญิงจะปลูกตามไฟ (สู่ แช่ว เหม่ คี) คือ เข้าตรูของวันที่เผาไร่ที่ดินยังร้อนระอุอยู่นั้นผู้หญิงจะรีบไปแต่เข้าตรูเพื่อปลูกพืชต่างๆเหล่านั้น โดยการปลูกในระยะห่างกันพอสมควรเพื่อมิให้แย่งอาหารกันและพันธุ์พืชเหล่านี้จะโตอย่างรวดเร็วเพราะอาศัยความร้อนที่ดินที่หลังการเผา ส่วนพืชที่มีเถาจะปลูกให้เลื้อยขึ้นตามต้นไม้แห้ง ได้แก่ บวบ ถั่วพู ถั่วเขียว มันมือเสือโดยใช้วิธีปลูกเมล็ดตามโคนต้นไม้แห้งนั้นๆ

ดังนั้นในไร่หมุนเวียนจะมีผลผลิตการเกษตรจากระบบนี้มากพอควร จึงไม่น่าแปลกใจที่ก่อให้เกิดความหลากหลายของพันธุ์พืชชนิดต่างๆมากมาย รวมทั้งสามารถ เป็นแหล่งอาหารและเป็นแหล่งผลิตความมั่นคงทางอาหารและยังเป็นแหล่งรักษาความคงอยู่ของความหลากหลายทางพันธุกรรมทั้งของข้าวและพันธุ์พืชผักต่างๆไว้มากมายเป็นเวลายาวนานมาแล้ว

๑. ความหลากหลายพันธุ์พืช ในวิถึรอบปีการทำไร่หมุนเวียน

การให้ ชื่อ ที่เรียกในปฏิทินรอบปีของไร่หมุนเวียนนอกจากเรียกตามขั้นตอนการทำไร่หมุนเวียนแล้ว ยังมี การเรียกชื่อปฏิทินตามชื่อพืชพันธุ์ที่ผลิดอกออกผลในแต่ละช่วงของกระบวนรอบปีของไร่หมุนเวียน โดย ช่วงแรกๆจะเรียกตามขั้นตอนการทำไร่ พอผลผลิตในไร่ออกดอกออกผลแล้วก็จะเรียกตามผลผลิตของพันธุ์พืช ในช่วงนั้น จะนำเสนอตามปฏิทินรอบปีดังต่อไปนี้

เริ่มจาก เดือน **เตอะเล** ราวเดือนมกราคมคาดเกี่ยวกับเดือนกุมภาพันธ์เป็นเดือนพักผ่อนของชุมชน ผู้ชายจะใช้ ช่วงเวลานี้ สร้างบ้านใหม่ ซ่อมแซมบ้านช่อง ปั้นเชือกสำหรับฤดูไถนา ส่วนผู้หญิงจะปั่นฝ้าย ย้อมผ้า ทำมัดหมี่ ฝ้ายขึ้นและซักทอผ้าเพื่อเตรียมไว้มาใช้ตลอดปีใหม่ที่ จะมาถึง

เดือน**ทีค** เป็นเดือนที่ดอกทีค (ดอกไม้ชนิดหนึ่งบานสะพรั่งในช่วงนี้) ดอกสัญลักษณ์ของการทำพิธีมัดมือปีใหม่ เพื่อเริ่มต้นการผลิตใหม่ของรอบปีที่กำลังจะมาถึง

ตามมาด้วยเดือน**ทีแพะ** ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์คาดเกี่ยวกับเดือนมีนาคม ซึ่งแปลว่าเดือนถางไร่ ผู้คนจะเริ่มลง มือถางไร่กันเพื่อเตรียมการเพาะปลูกในฤดูใหม่ต่อไป

เดือนต่อไปเป็นเดือน *ลาเซอ* หรือ *ลาเซอ เซอเหม่เซอม่่า* แปลว่า เดือนแห่งการส่งผีลงไฟ ซึ่งหมายถึงเดือนแห่งการเผาไร่ ซึ่งคาดเกี่ยวระหว่างเดือนมีนาคมและเมษายน ในเดือนนี้ มีเหตุจากรไร่หลังเผา เรียกว่า *กือคลา* แปลว่า เห็ดขี้เถ้าหรือเห็ดไฟ มีรสน้ำหวานเวลาเอามาต้มกิน จึงเป็นที่รู้กันว่า ไร่หมุนเวียนเริ่มให้ผลผลิตบางอย่าง และผู้คนเริ่มหากินจากทุ่งไร่ได้แล้ว

พอถึงเดือนคาคก็ยวระหว่างเมษายนกับพฤษภาคมเรียกว่า เดือน *เดะญา* หรือ *เดะญาพอพะ* แปลว่า เดือนดอก *เดะญา* บานสะพรั่ง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของฤดูฝนที่จะมาถึง พืชที่ปลูกในไร่เริ่มงอกออกมา พืชผักที่กินได้คือ *เบาะหวั่วเด* แปลว่า หน่อไม้แตกจากกิ่งที่แตกออกมาหลังการเผา *เบาะหวั่วเด* หรือหน่อไม้กิ่งเดือน เป็นยอดอาหารเวลานี้เพราะไปทำ *ตำพอพะ* แปลว่า แกงข้าวเบอะ(ภาษาเมืองเหนือ)ได้อย่างมีรสชาติทีเดียว

ต่อจากนั้นก็ เป็น เดือน *ลานุย* หรือ *ลานุยเบาะชุย* แปลว่า เดือน *ลานุย* หน่อไม้เริ่มโผล่หัวออกมา ตรงกับคาคก็ยวระหว่างเดือนพฤษภาคมและเดือนมิถุนายน เป็นช่วงฤดูฝนเริ่มต้นและพืชพันธุ์ในไร่เริ่มงอกงามออกมา รวมทั้งหน่อไม้เริ่มโผล่หัวออกมาเหนือดิน พืชผักบางอย่างเช่น ยอดฟักทองเริ่มเก็บกินได้ ผักกาดบางอย่างเริ่มเก็บกินได้เป็นผักกาดอ่อน รวมทั้งหน่อไม้เริ่มถูกขุดมาต้มกินได้เช่นกัน

เดือน *สาเคาะ* หรือ *สาเคาะเบาะเพลาะ* แปลว่า เดือนแปดเดือนหน่อไม้โผล่ชี้ฟ้า ราวเดือนมิถุนายนคาคก็ยวกับเดือนกรกฎาคม เป็นช่วงที่พืชผักในไร่เริ่มเบ่งบานและเก็บเกี่ยวได้มากขึ้นเรื่อย เช่น ผักกาดชนิดต่างๆ ยอดฟักทองต่างๆ ห่อวอ (กระเพาแดง)เริ่มเก็บเกี่ยวได้บ้างแล้ว รวมทั้งผักข้าวโพดข้าวเหนียวเริ่มให้เก็บกินได้ เด็กๆจะตื่นเต้นมากในการเริ่มชิมผักข้าวโพดที่ออกใหม่ จะมีทั้งเผากินและต้มกินตามความชอบของแต่ละคน ฤดูนี้ก็เรียกว่า *บือเคสำบะควา* แปลว่า ฤดูพร้อมกินข้าวโพด เริ่มจากนี้ไปชาวไร่หมุนเวียนมีโอกาสเลือกเก็บอาหารตามที่ตนเองชอบเพราะมีหลากหลายให้เลือกมากพอสมควรแล้ว

จากนั้นก็มาถึงเดือน **ลาคุ** ซึ่งเป็นเดือนกลางปีการผลิตของไร่มุมนเวียน เป็นเดือนการทำพิธีกรรมเลี้ยงไร่ ซึ่งมี พิธีเลี้ยงเทพข้าว (จ้าวแม่โพสพ) เลี้ยงเทพไฟ เพื่อมาในการใช้ไฟเผาไร่ กระทบต่อระบบนิเวศ จึงขอให้ความ

รมเย็นกลับมาเป็นต้น เดือนนี้ถือเป็นเดือนแห่งพิธีกรรม นอกจากพิธีที่ไร่แล้วยังมีการมัดมือเรียกขวัญของชุมชนทั้งชุมชนอีกรอบหนึ่งหลังจากการมัดมือในต้นปีการผลิตมาแล้ว

เดือนต่อไปเป็นเดือน *ชิมมือ* หรือ *ชิมมือดีถ่อปละถ่อหรือ* แปลว่า เดือน *ชิมมือ* เดือนแห่ง แต่งไร่ซ่อนตัวคล้ายงูเขียว ซึ่งตรงกับราวเดือนกันยายนคาดเกี่ยวกับเดือนตุลาคม ซึ่งความเป็นจริงแล้วแต่งไร่เริ่มเป็นลูกแต่มีสีเขียวหาไม่ค่อยเจอเพราะสีเขียวเหมือนใบจึงซ่อนตัวคล้ายงูเขียวตามใบไม้เขียว ซึ่งสะท้อนความหลากหลายของผลผลิตที่ออกมาเป็นผลหรือเป็นลูกได้เริ่มออกมาแล้วเต็มไร่แต่ยังแฝงตัวโดยใช้ธรรมชาติบดบังเอาไว้อยู่จึงไม่เห็นโจ่งแจ้งนักเหมือนงูเขียวซ่อนตัวตามใบไม้ ขณะที่ผลผลิตที่ใช้ใบมากิน พืชเก็บยอดเริ่มกำลังลดลง พืชประเภทออกผลเริ่มออกผลให้เก็บเกี่ยวได้เต็มที่ขึ้น ตั้งแต่ถั่วประเภทต่าง ลูกบวบ มะนอย พริก มะเขือ รวมทั้งฟัก แฟง แตงกวา พร้อมให้ลูกให้คนเอาไปกิน กัน และ เต็มไปทั่ว ไร่ แล้ว

จากนั้นก็มาถึง เดือน *ชิมว่า* หรือ *ชิมว่าดีสำลูล่า* แปลว่า เดือน *ชิมว่า* แต่งไร่เปลี่ยนสีเป็นสีเหลืองปรากฏให้เห็นเต็มทั่วไร่ สะท้อนผลผลิตพืชพันธุ์ต่างๆเริ่มแก่เปลี่ยนสีเป็นสีเหลือง ขณะที่ข้าวในไร่เริ่มโน้มกิ่งลงและเริ่มออกรวงเหลืองอร่ามไปทั่วไร่ ฤดูแห่งความปิติยินดีในการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่ลงแรงมาตลอดฤดูกาลเริ่มมาถึงแล้ว ชาวไร่หมุนเวียนเริ่มเก็บรวงข้าวเหนียวที่ยังเขียวพร้อมทำข้าวเมาเป็นลูกหลานกินพร้อมทั้งฤดูเล่านิทานได้มาถึงพร้อมกับสัญลักษณ์ของฤดูกินข้าวเมาเป็น จึงเพิ่มความสนุกสนานรื่นเริงไปทั่วในชุมชนผู้ทำไร่หมุนเวียน

และแล้วเดือนแห่งการริบเร้งก็มาถึง คือ เดือนลานอ หรือ ลานอนอโก่บิโก่บอ แปลว่า ลานอเดือนแห่งการสูงงอมของเมล็ดงา ถือเป็นเดือนของการเก็บเกี่ยวตั้งแต่ข้าวจนถึงผลผลิตอื่นๆที่ผลเริ่มสูงงอมไปทั่วไร่ ฤดูเก็บเกี่ยวถือเป็นฤดูของการลงแขกแลกเปลี่ยนแรงงานกัน เพราะต้องริบเก็บเกี่ยวแข่งกับฝนที่อยากจะเตาใจฟ้า การเก็บเกี่ยวจึงดำเนินไปอย่างริบเร้ง บางครอบครัวถึงกับเก็บเกี่ยวข้าวกลางวันและตกกลางคืนก็ตีข้าวเพื่อให้ทันได้ข้าวแห้งแทนที่จะปล่อยให้เปียกฝนหากปล่อยตามยถากรรม เดือนนี้เป็นเดือนสุดท้ายที่ผู้คนทำงานไร่เพราะหลังเก็บเกี่ยวผู้คนจะนำผลผลิตเข้าสู่ยุ้งข้าว พร้อมทั้งทำพิธีเลี้ยงส่งนกขวัญข้าวขึ้นฟ้า เป็นอันว่า การจบลงของการทำไร่หมุนเวียนในรอบปีนั้น

เดือนสุดท้ายตรงกับราวเดือนพฤศจิกายนคาดเกี่ยวกับเดือนธันวาคม เรียกว่า **ลาปลือ** แปลตรงๆแปลว่าเดือนคนตาย เพราะหลังเก็บเกี่ยวข้าวเข้ายุ้งเข้าฉางแล้ว ชาวไร่หมุนเวียนก็จะหยุดพักผ่อน ช่วงเวลานี้ จึงทำพิธีให้คนตายที่ตายไปในช่วงฤดูทำงานโดยเฉพาะคนที่ตายช่วงเก็บเกี่ยวข้าว จะไม่มีเวลาทำพิธีส่งศพตามประเพณีเต็มกระบวนการ จะแค่ทำพิธีสั้นๆแล้วไปฝังหรือเผาศพไปก่อนแล้วกลับจึงกลับมาทำพิธีให้ในเดือน ลาปลือ นี้

ส่วนในไร่หลังเก็บเกี่ยวข้าวแล้วยังมีผลผลิตอีกมากมาย โดยเฉพาะที่เป็นลูกและมีหัวใต้ดิน จะทยอยขุดเอามาเก็บไว้ที่บ้านและบางส่วนเก็บไว้มาขุดกินในฤดูหน้าร้อนที่ไม่ค่อยมีพืชผักกิน บางส่วนที่เก็บมาก็เอาไปฝังดินเอาไว้เพื่อความเย็นมาช่วยให้ได้อยู่ได้นาน หรือเก็บเอาไว้ในยุ้งข้าวเพื่อเก็บกินในระยะยาวของหน้าร้อนทั้งหมดนี้ก็เป็นวนจรในรอบปีของการทำไร่หมุนเวียนที่เห็นเด่นและสำคัญสำหรับชาวไร่หมุนเวียนก็คือ ความหลากหลายของพันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตได้เลี้ยงดูพวกเขาตลอดทั้งปี จนพวกเขาเรียกชื่อเดือนตามผลผลิตที่ได้จากพันธุ์พืชเหล่านี้ในแต่ละช่วงของฤดูการผลิตไร่หมุนเวียนหรือปฏิทินรอบปีไร่หมุนเวียน

ไร่หมุนเวียนเป็นแหล่งผลิตความหลากหลายของพันธุ์พืชมีพันธุกรรมของพืชในไร่หมุนเวียนถึง ๒๐๗ ชนิด (อานันท์และคณะ ๒๕๕๖) เป็นแหล่งอาหารให้ชาวไร่หมุนเวียนได้อิ่มท้องตลอดรอบปีแบบนี้มายาวนาน นับเป็นพันๆปีมาแล้ว นอกจากนั้นไร่หมุนเวียนยังเป็นพื้นที่เก็บกักและรักษาความหลากหลายพันธุ์พืชเป็นพื้นที่เก็บรักษาพันธุ์พืชผ่านกระบวนการปลูกอย่างต่อเนื่อง หรือที่เรียกว่า in situ เป็นรูปแบบการรักษาพันธุ์พืชโดยใช้กระบวนการปฏิบัติเก็บกักไว้ในปฏิบัติการในทุ่งไร่ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของธนาคารพันธุ์พืช (seed bank)

ไร่หมุนเวียน เมล็ดพันธุ์พืช ผู้หญิงชาวกะเหรี่ยงกับกระบวนการสืบทอดสู่ลูกสู่หลาน นอกจากเป็นระบบพึ่งพาตัวเองในมิติความมั่นคงทางอาหารแล้ว ไร่หมุนเวียน พันธุ์พืช และการสืบทอด ในมิติทางด้านจิตวิญญาณผ่านคำสั่งสอนผ่านบทลำน้า (ธา) ของผู้เฒ่าผู้แก่ว่าไว้ว่า

“Pgaz mi k’ si maz laux div, pgaz pgaj k’ si maz laux div

Maz laux k’ tauz hkuf av hkli, maz laux k’ tauz nwajj av hkli

K’ tauz mej hsaiv htauf se his, taj qiv nax keiz p’ t’ si”

แปลว่า . (ผู้เฒ่าก่อนสิ้นใจสั่งไว้ว่า ผู้แก่ก่อนสิ้นใจได้สอนเอาไว้

สั่งให้รักษาพันธุ์เผือกเอาไว้ สอนให้รักษาพันธุ์มันเอาไว้

หากรักษาได้สามสิบชนิด แม้นยามข้าวยากหมากแพงก็ไม่อดตาย)

จากความหมายจากบทลำนำข้างบน “ชีวิต ความอยู่รอด ในยามข้าวยากมากแพง จะยากแค้นแค่ไหน
สามารถอยู่รอดได้ หากรักษาความหลากหลายพันธุ์พืชเอาไว้” และ “ตัวเลขสามสิบ สัญลักษณ์ ความ
หลากหลายพันธุ์พืชที่มากมาย สะท้อนถึง ความหลากหลายของพันธุ์พืช ย่อมนำไปสู่ความอยู่รอดที่ยั่งยืนของ
ผู้คนนั่นเอง”

นอกจากนั้น การเกาะเกี่ยวกันระหว่าง ไร่หมุนเวียน พันธุ์พืช ผู้หญิง ยังมีมิติที่สะท้อนผ่าน มิติทาง
สังคม จากตำนาน *พิบียอ* (ยายผู้เฒ่าผู้เฒ่า) หรือ *ไถ่บี่ซำ* (นกขั้วขั้ว) ในตำนานที่มาของ หลักคิดปรัชญา
ของไร่หมุนเวียน “เทพนกขั้วขั้ว” แปลงตัวมาเป็นยายเฒ่าที่ยากลำบาก นำเอา *ปือปะจะแน* (พันธุ์ข้าวพิเศษ)
ให้หนุ่มกำพร้าวใจดี ที่ถูกสังคมผลักให้เป็นคนชายขอบที่ไร้ที่พึ่ง ไร้ที่พึ่ง จนต้องทำไร่บนก้อนหิน หนุ่มกำพร้าวสะท้อน
ผู้คนที่ไร้อำนาจและไม่มีที่ยืนในสังคม ดังลำนำ นกขั้วขั้ว ที่กล่าวไว้ว่า “Nauj wai meij bu pax cax
nai, kwaj kai muf mai de hpof qai” แปลว่า “เธอ (ในที่นี้ หมายถึงแม่เฒ่าผู้เฒ่า) ซึ่งเป็นข้าวพิเศษ ได้พื้น
ซีฟให้กับแม่หม้ายและกำพร้าว” แม่หม้ายและกำพร้าว สัญลักษณ์ของผู้คนที่ไร้อำนาจ ผู้ที่ไม่มีที่ยืนในสังคม มิติ
เหล่านี้ยังสะท้อนอีกว่าปรัชญาของไร่หมุนเวียนเป็นพื้นที่ของการสร้างโอกาสและความเท่าเทียมของคนใน
สังคม ให้พื้นที่กับคนที่เป็นแม่หม้ายและกำพร้าว ผู้ไม่มีสิทธิ์มีเสียง ผู้ที่ยืนอยู่ในสังคมที่ไม่มีความเท่าเทียมและ
เป็นธรรม ระบบนี้ จะสร้างความสมดุลและเป็นธรรมในสังคมขึ้นมา ดังบทลำนำอีกบทที่กล่าวไว้ว่า

“Bu pax cax nai av sav sei, kwaj keiz pgaz lauz hsgeif lauz dei”

(ข้าวพิเศษ (ปือปะจะแน) มีจิตใจกว้างขวางและงดงาม ได้พื้นซีฟให้ผู้คนที่บ้านแตกสาแหรกขาดและยากไร้)

๒. มหกรรมความหลากหลายของพันธุ์พืชในไร่หมุนเวียน ในปี ๒๕๕๗-๒๕๕๘

การจัดงานมหกรรมพันธุ์พืชในพื้นที่ประกาศพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษทั้ง ๔ หมู่บ้าน แต่ครั้งที่มีการประกาศ
เขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษจะมีการจัดงานมหกรรมพันธุ์พืชคู่กับการประกาศพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ ชาวบ้านทั้งสี่
หมู่บ้านและเครือข่ายหมู่บ้านในกลุ่มน้ำเดียวกันบางหมู่บ้านก็จะเอาพันธุ์พืชของตนเองมาจัดมหกรรมร่วมกับ
หมู่บ้านที่ประกาศพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษเพราะฉะนั้นแต่ละครั้งก็จะเกิดการพูดคุยและแลกเปลี่ยนพันธุ์พืช
กันและกันอย่างคับคั่ง

พันธุ์พืชที่นำมาแลกเปลี่ยนกันส่วนใหญ่จะเป็นพันธุ์พืชที่ห่อ บรรจุได้ง่าย รวมทั้งที่เป็นลูกใหญ่พอควร โยกย้าย
ขนส่งนำไปแลกเปลี่ยนได้ง่าย รวมทั้งพืชบางอย่างที่ที่หายากคาดว่าหมู่บ้านอื่นที่มาร่วมจัดมหกรรมจะไม่มีใน
ท้องถิ่นตนเอง พวกเขาพยายามหลีกเลี่ยงในการเอาพันธุ์พืชที่บ้านนั้นมีอยู่แล้วโดยเดาใจกันว่า พันธุ์พืชหายาก
ของบ้านอื่นน่าจะเป็นพันธุ์พืชอะไรเพราะจะได้แลกเปลี่ยนกับเขาในสิ่งที่ตนเองขาดหายไปหรือยังไม่มี หลักคิด
ในการแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชมีอยู่ว่า พันธุ์พืชทุกชนิดมีคุณค่าและมีจิตวิญญาณเพราะจะไม่มีใครให้เปล่ากัน
จะต้องมีพืชอื่นมาแลกถึงจะให้ได้ เพราะฉะนั้นหากเราไม่เอาพืชหายากมาจะไม่มีโอกาสได้แลกกับพันธุ์ที่เรา
ไม่มีหรือสูญพันธุ์ไปแล้ว เพราะหลักการแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชจะไม่มีใครให้เปล่ากันแต่ต้องมีแลกกันและกัน

พันธุ์ข้าวดั้งเดิมหายากต่างๆแล้ว ทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า มีอยู่ ๒๕- ๓๕ พันธุ์ปรากฏออกมาให้เห็นกัน

ห่อวอพันธุ์หลากหลาย เช่น พันธุ์สีขา และพันธุ์แดง เพราะแต่ละที่จะมีพันธุ์เฉพาะไม่เหมือนที่อื่น

มันมือเสือประเภทต่างๆ เช่น กลมเหมือนมันฝรั่งแต่ไม่ใช่มันฝรั่งเพราะมีเถาพินขึ้นไม้

ฟักทองหลากหลายพันธุ์

ถั่วประเภทต่างๆที่แปลกและพันธุ์หายาก

บวบหลากหลายพันธุ์

เผือกพันธุ์ดั้งเดิมหายากต่างๆ

พันธุ์ผักชนิดต่างๆที่ปลูกแล้วได้กินต่างฤดูไป

พันธุ์แตงที่หลากหลายที่มีทั้งลูกเล็กจิ๋วไปจนถึงลูกยักษ์ เกือบเท่าโถ่ง

พันธุ์ที่มีชื่อแต่ภาษาถิ่นไม่มีในภาษาไทยเพราะเป็นพันธุ์ที่มีเฉพาะกับคนที่ทำไร่หมุนเวียนเท่านั้น

ทั้งหมดนี้คือตัวอย่างพันธุ์พืชที่ชาวไร่มุขเวียนมาจัดมหกรรมเพื่อแลกเปลี่ยนกันและกัน นอกจากแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชแล้วยังมีการแลกเปลี่ยนวิธีปลูก ปัญหาในการปลูก วิธีการป้องกันและบำรุงพันธุ์พืชที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ โดยเฉพาะแม่บ้านซึ่งเป็นเจ้าของพันธุ์พืชจะเล่าถึงเรื่องราวการเก็บคัดเลือกพันธุ์พืชที่หายากและเก็บรักษา แล้วปลูกและบำรุงรักษาอย่างไรแต่ละคนล้วนควักเอาอุปสรรคจริงของปฏิบัติการมาแลกเปลี่ยนกันอย่างเมามันปากกันทีเดียว สุดท้ายจะเห็นว่า ไร่มุขเวียนเป็นมารดาแห่งพันธุ์พืชและผู้หญิงซึ่งเป็นชาวไร่มุขเวียนที่เป็นผู้ปฏิบัติการทำไร่มุขเวียนตัวจริงความหวังเดียวของการคงอยู่ของความหลากหลายของพันธุ์พืชในอนาคตต่อไป อยู่ในมือพวกเธอ ผู้ซึ่งแบกรับภารกิจที่ยิ่งใหญ่นี้